

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

A disszertáció témája és célkitűzései

Doktori disszertációm az *augmentum*nak nevezett igei prefixum kérdéseivel foglalkozik, amely bizonyos indogermán nyelvekben (görög, indo-iráni, örmény, fríg) a kijelentő mód múlt idejű (praet. impf., aor., praet. perf.) alakokban az igető elé kerül (pl. gr. praes. impf. φέπω 'viszek' : praet. impf. ἐφέπων 'vittem'; ói. praes. impf. *bhārámi* 'viszek' : praet. impf. *ābharām* 'vittem'; örm. praes. impf. *berem* 'viszek' : aor. *eber* 'vittem'). Az augmentum eredeti alakja **e-* (**h₁e-*) formában rekonstruálható (**e-* > gr. *ē-*, ir. *ā-*, örm. *e-*, fríg *e-*).

Disszertációm kiűzött célja az volt, hogy az augmentum *különnyelvi* történetének egyes kérdéseire választ adjon, mégpedig a *görög* és az *óindoiráni* (óind. avesztai, óperzsa) nyelvek vonatkozásában. *Nem* volt tehát céloom az, hogy az augmentummal kapcsolatos *összes* olyan problémát tárgyaljam, amelyet történetének *különnyelvi* és azt *megelőző* korszaka felvet. Mindeziáig nem íródott olyan monográfia, amely ezeket mind megkísérelné megválaszolni; a fentebbiekből következik, hogy disszertációm sem törekedett erre. Meggyőződésem azonban, hogy csak az egyes különnyelvi problémák kimerítő alaposságú megvilágításával lehet a korábbi (indogermán alapnyelvi és közies alapnyelvi) korszakok igerendszerét is helyesen értelmezni. Dolgozatommal ehhez kívántam hozzájárulni, elsősorban a görög és az indo-iráni történeti nyelvészet területén.

Nem tartalmaz a dolgozat az augmentumra vonatkozó általános, összefoglaló kutatástörténetet. Ez reménytelen (és bizonyos értelemben céltalan) vállalkozás lett volna, hiszen a legtöbb olyan indogermanisztikai munka, amely akár az alapnyelvet, akár az egyes augmentum-használó nyelvek történeti nyelviamát, nyelvtörténetét, vagy akár csak igeragozásuk egy részletkérdését tárgyalja, valamilyen formában rendszerint érinti az augmentum problémáját is. Ezek teljes számbavétele lehetetlen. Természetesen az egyes fejezetekben, ha fontos volt, mindig áttekintettem az egyes részletkérdések kutatástörténetét.

Disszertációm öt fejezetből áll, melyek közül az első szolgál tartalmi bevezetőül, a további négy fejezet pedig különálló tanulmányok soraként fogható fel, amelyek négy különnyelvi problémára keresnek választ.

TANULMÁNYOK

AZ AUGMENTUM HASZNÁLATÁRÓL A GÖRÖG ÉS AZ INDO-IRÁNI NYELVEKBEN

ITTZÉS MÁTÉ

ELTE BTK

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Ókortudományi Doktori Program

Témavezetők

Prof. Dr. Harmatta János, akadémikus †
Dr. Tegye Imre, PhD

Budapest
2007

Az augmentum eredete és az igerendszer fejlődése

Az augmentum egyes különnyelvi kérdéseinek tárgyalása során sem hagyható figyelmen kívül történetének korábbi időszakai. Az indogermanisztikában kétféle álláspont létezik arra vonatkozólag, hogy ezt a korábbi időszakot az augmentum mint igei prefixum esetében meddig vezethetjük vissza. Az egyik felfogás szerint az augmentum az alapnyelvi igerendszer eleme volt, de később bizonyos nyelvekben eltűnt, míg az augmentáló nyelvekben archaizmusként megmaradt. A másik lehetőség, amely az érimett nyelvek számos izoglossza által is alátámasztott kapcsolata fényében *a priori* valószínűbbnek látszik, az, hogy az augmentum a görög, az indo-iráni, az örmény és a fríg nyelvek ősei által alkotott köztes alapnyelvi nyelvközösség (dialektustömb) közös újítása. Elméletileg az első lehetőség sem zárható ki eleve, de – mint *a priori* kevésbé valószínű feltevés – ténylegesen csak úgy bizonyítható, ha az augmentum korábbi meglétét a nem augmentáló nyelvekből tényszerűen is ki tudjuk mutatni. Az erre vonatkozó kísérleteket (a germán, a hettita, a balti-szláv, az albán, a tokhár és a kelta nyelvekkel kapcsolatban) vettem sorra disszertációm bevezető jellegű *I. fejezetének* első részében.

Konklúzióm az volt, hogy egyik kísérlet sem bizonyítja kétséget kizáróan az augmentum egykori meglétét más nyelvekben, így a fentebbi két lehetőség közül mindenképpen a másodikik kell előnyben részesítenünk. A legbiztosabb érv az augmentum alapnyelvi megléte mellett a hettita augmentum kimutatása lehetett volna, ám az egyes kutatók által bizonyítéknak tekintett adat (ti. a létege múlt ideje, sing. 1. <e-šir-un> /ésüm/) erre nézve nem bizonyító erejű. Mindez azt jelenti, hogy az augmentumban a *különnyelvi korszakok előtt*, de az *alapnyelv után* létrejött újítást kell látunk, amelynek terjedése és alakulása az egyes nyelvekben ebből eredően részben rekonstrukcióik, részben nyelvenvelékek révén megragadható.

A fejezet második részében felvázoltam az indogermán alapnyelvi ige tempus-modus rendszerének alakulását. Az egyik legfőbb tárgyalat jelenséget, az ún. *iniunctivust*, amelyet sokan az alapnyelvi ige egy kategóriájának tartanak, amelynek megkülönböztető jelentésjegye az „említés”, másokkal együtt inkább egy olyan ősi igealaknak tartom, amely a tempus és modus dimenziók tekintetében meghatározatlan, és az ige történetének legarchaikusabb rétegét jelenti, amelyből fokozatosan, különböző szemantikai jegyek morfológiailag jelöltté tétele révén alakultak ki a tempus-modus kategóriák. Ennek a folyamatnak egy késői szakaszában jelent meg az augmentáló nyelvközösségben az augmentum mint a múlt idő jelölője. Egyszersmind azt is meg kell jegyezni, hogy – bár határozottan nem foglaltam állást e tekintetben – K. Hoffmann *védikus iniunctivusra* („*Memorativ*”) vonatkozó

elméletét sem tartom teljesen problémamentesnek. A fejezet harmadik részében az augmentum és az igerendszer alakulásának alapkérdéseit és főbb pontjait mutattam be az egyes augmentáló nyelvekben.

Az augmentum a mykénéi nyelvben

A mykénéi nyelv Kr. e. 14–13. századból származó nyelvemlékeiben a mássalhangzó kezdetű tövek ún. augmentum syllabicuma rendszerint nem használatos (pl. <te-ke> /thēke), a magánhangzóval kezdődő töveknél az ún. augmentum temporalét a lineáris B írás – ortográfiai sajátosságai miatt – nem tudja jelölni, ezért ezek vizsgálatától sajnos el kell tekintünk (pl. az <o-po-ro> lehet *ophilon* vagy *ophlon* is). Mégsem zárható ki az augmentum temporale megléte a mykénéi dokumentumokban, hiszen maga a jelenség mindenképpen ősgörög korú, tehát premykénéi fejlemény, amit az bizonyít, hogy az ie. *H₂e- (> gr. V₂-), *H₃C- (> gr. V₃C-) kezdetű tövek augmentálása nem mutat nyelvjárási különbséget.

Disszertációm *II. fejezetében* először sorra vettem mindazokat a mykénéi alakokat, amelyekben már korábban az augmentum meglétét feltételezték. Ezek közül kettőt bizonyosan ki lehetett zárnunk, a másik azonban részletesebb vizsgálatot igényelt. Együkkel, az <a-pe-do-ke> aoristosszal (PY Fr 1184) szemben, amelyet a legújabb – véleményem szerint helyesen – augmentált *apedōke*-nak (az *apedōmi*-ből) értelmeznek, két különböző ellenvetés is megfogalmazódott. Az egyik szerint egy két igekezőtővel ellátott *ap-es-dōke* szóval (attikai *ἀπέδοκε*) állunk szemben, míg a másik egy *pylosi /u/* > /e/ hangváltozást feltételez, amely az augmentum nélküli *apedōke* szónál is lejátszódott. A két elmélet érveit a vizsgálatok során tarthatatlannak bizonyultak.

A feltételezett /u/ > /e/ hangváltozás kapcsán kitértem a <po-ro-e-ke-te-ri-iu> (PY Ta 709) alakra, ill. ebből kiindulva a homéroszi és a mykénéi nyelv *-terio/-teria-* képzős főneveire is. Megállapítottam, hogy az az epikus nyelvben megfigyelhető analogikus folyamat, hogy a *-terio/ā-* (és a *-ter*) képző előtt a gyökbebeli nullfok helyett alapfok jelenik meg, már a mykénéiben is néhány esetben kimutatható. Ez azonban mindig indokolható vagy a homonimikus ütközés kerülésével, vagy a szócsalád tagjainak analogikus hatásával.

Mindez azt jelenti, hogy a lineáris B dokumentumokban is használatos az augmentum, de csak igen kis arányban. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az augmentálatlan múlt idők száma is kevés, összesen 31 darab, melyek közül csak 16 értelmezhető teljesen biztosan. A mykénéi augmentum kérdésére több elmélet is született, melyek közül a fentebbiek értelmében eleve el kellett vetnünk azo-

kat, amelyek azzal számolnak, hogy nincs augmentum a dokumentumokban. Az egyes ímokok nyelvi sajátosságainak vizsgálata alapján ugyancsak cáfolni lehetett azt, hogy az augmentum használata az E. Risch által a mykénéiben felállított „*mycénien normal*” ~ „*mycénien spécial*” nyelvjárási megoszlással függene össze.

A jelenség magyarázatát az adja meg, hogy a múlt időt jelölő augmentum mint nyelvi újítás csak fokozatosan nyert teret a görög nyelvben is. A ténymegállapító aoristosi alakokban, amelyeket a dokumentumokban találunk (praeteritumra nincsen biztos példa!), ez az elterjedés még csak a kezdetén tart, de már elkezdődött nemcsak az alacsony társadalmi rétegek újításokra fogékony nyelvhasználatában, ahogy többen feltételezik, hanem a magasabb rétegek nyelvében és a kancelláriai nyelvhasználatban is. Feltételezhető, hogy a dokumentumoktól eltérő nyelvhasználati formákban és beszédhelyzetekben az augmentumnak nagyobb szerepe volt már ekkoriban is.

Az ión iteratívumok augmentálatlanságának kérdése

Az ún. ión iteratívumok csoportját azok az elsősorban Homérosznál és Hérodotosznál található csak múlt idejű (praeteritum imperfectum), ill. aoristosi) igealakok alkotják, amelyeknél az aspektustól egy -σκη/ο- szuffixum csatlakozik, és ezt követi az ún. szekunder személyvégződés (pl. φεύγεσκον, στείουσκον, ἴστασθε, δόσκειν), és amelyek mindig augmentum nélkül használószók. Ezek az alakok az iteratív, ill. a vele rokon duratív, uzitatív, disztributív stb. akcióminőség kifejezésére szolgálhatnak.

A dolgozat III. fejezetében először az iteratívumok használatát és alakitani sajátosságait vizsgáltam meg, kitérve a Homérosznál található rendhagyó képzésű alakokra, majd a nyelvjárási besorolás problémáját tárgyaltam, amelynek során arra a következtetésre jutottam, hogy az antik magyarázók gyakran kétségbe vont álláspontja mégis helytálló, és nincs okunk azt feltételezni, hogy az iteratívumok használata csak a homéroszi nyelvre lenne jellemző, mindenhol máshol pedig epikus imitációval állnának szemben.

Szükséges volt a homéroszi augmentum megoszlásának általános kérdését is érinteni. Áttekin tettem az erre adott legfontosabb szemantikai-funkcionális, ill. szintaktikai alapú válaszokat, amelyek közül egyiket sem találtam teljes mértékben meggyőzőnek. Nem tűztem ki célul, hogy erre a kérdésre végérvényes választ kínáljak, az azonban kiderült, hogy az iteratívumok augmentálatlanságának prob-

lémájára egyik elmélet sem nyújt elfogadható magyarázatot, noha bizonyos szempontjaik, javaslataik más összefüggésben megfontolandók lehetnek.

A következő részben megvizsgáltam az iteratívumok mondati viselkedését a homéroszi eposzokban. Arra a korábban észre nem vett tényre mutattam rá, hogy bár az iteratívumok gyakran halmozva fordulnak elő (a legvilágosabb példa *Iliás* 24, 3–24), emellett – tisztában az *Iliás*-ban, kevésbé az *Odüsszeiában* – egy olyan mondatstruktúrák típus is tendenciaként megfigyelhető, hogy az iteratívumok az akcióminőség szempontjából alakilag jelöletlen (ugyanakkor maguk is ismétlődő, tartós stb. cselekvést kifejező) praeteritumokkal (de aoristosokkal nem) alkothatnak mellérendelő kapcsolatot, és ekkor az utóbbi igealakok az iteratívumokhoz hasonlóan szintén nagy számban augmentálatlanok. Pl.:

οὐδέ τι τὸν μείμηται, ὃ οἱ μάλα πολλακίς υἱὸν
 τειρόμενον σφέσκειν ὑπ' Εὐρύσθηος ἀέθλων.
 ἦτοι ὃ μὲν κλάισκε πρὸς οὐρανόν, αὐτὰρ ἐμὲ Ζεὺς
 τῷ ἐπαλειψήσουσαν ὑπ' οὐρανόθεν προιάλλειν. (*Il.* 8, 362–365)

*S nem jut eszébe, milyen sokszor segítettem (iter.) a sarját,
 míg azt Eurisztelheusz kiszabott munkái gyötörték.
 Félzokogott (iter.) kizárlatnál közt az az ég: s a nagy Zeusz
 mindig is engem kildőlt (praet. impf.), hogy lesulhassa segítségem.*
 (Deveçseri Gábor ford.)

Ezt a – Kiparsky-féle mellérendelési egyszerűsítéshez némiképp hasonló – jelenséget, mivel nem önálló összetevőről van szó, úgy magyaráztam, hogy az első alak kiterjesztő, kiszároló alakilag jelölt iteratív akcióminőségét az őt követő szűkebb szövegmeghatározás. Ez azonban inkább felerősítésként, explicité tételeként értelmezendő, hiszen az iteratívumok olyan jelentésmozzanatot tesznek jelöltté az egész mondatra vonatkozólag, amely a második (és további) helyen álló igealakokban is implicit módon megvan. Ugyanakkor a mellérendelő szerkezetben második helyen álló praeteritumok augmentálatlanságának nagy száma azt támasztja alá, hogy az első helyen álló iteratívumok jelöltek a múlt idő szempontjából is, más szóval morfológiai felépítésük ezt a jelenséget is implikálja.

A fejezet utolsó és fő részében az iteratívumok kialakulásának aspektustőlhez csatlakozó -σκη/ο- kísérletet augmentálatlanságuk magyarázatára. Az iteratívumokban az aspektustőlhez csatlakozó -σκη/ο- szuffixum az ie. *-ské- imperfectumképzőből származik, amely az alapszóban nullfokú igeegyhöz járuló tematikus képző volt, és eredetileg az iteratívitás (és vele rokon egyéb igei pluralitás-jelentések) kifejezésére szolgált. Az iteratívumokat emiatt igen gyakran a -c- képzős őrmény gyenge aoristosszal (pl. praes. *mmam* 'maradok' : aor. *mmac* 'i' maradtam') szokták kapcsolathozhozni, amely a hagyományos felfogás értelmében szintén ugyanennek az alapszóval kapcsolatos a folytatása. Ennek ellenére azonban számos jelentős különbség is kimutatható a két kategória között, így azt az álláspontot fogadtam el, hogy a két nyelvben egymástól függetlenül jöttek létre a kérdéses igealakok, vagyis az iteratívumok kialakul-

lását belső görög, pontosabban (ős)ión folyamatainak tekintem. Ennek a folyamatnak a legfontosabb mozzanata az volt, hogy az íon dialektusban az alapnyelvből örökölt és az -σκ- képzős tövek közül az eredeti iteratív-duratív jelentésármályalattól még egyedül őrző létigei έσκε/ο- (< ie. **h₁s-σέζ/ο-*) imperfectumtól praeteritum alakjaiból (pl. sing. 1. έσκων, 3. έσκε), amelyek funkcionális szempontok miatt a praesens (és a modulusok) eltűnésével a paradigmából egyedül maradtak meg, s ezért augmentálatlanok voltak, a beszélők analogikus úton levágták a -σκων, -σκε stb. egységet, és belőlük egy iteratív személyéveződés-készletet hoztak létre. Ezeket illesztették azután – a primér és szekundér végződésekkhez hasonlóan – az egyes athematikus vagy tematikus aspektustövekhez. Mivel ilyen okok miatt ezek az új végzések csak múlt idejű kijelentő módú alakokban voltak használhatók (ellentétben a szekundér végzésekkel, amelyek optativusban is megjelentek), kizárták az augmentum használatát, amely szintén a kijelentő mód múlt idő jelölője.

A feltételezett „*ε-” augmentum syllabicum kérdése

Néhány görög (pl. hom. *ἀρηρῶα*, *ἦειδῆ*; att. *ἔορῶα*) és rigvédabeli (pl. *ánaṭ*, *árait*, *árvṛak*) igealak alapján többen azt feltételezték, hogy az augmentumnak az **ε-* mellett eredetileg egy **ε-* változata is volt. Disszertációm *IV. fejezetében* ezt a feltevést vizsgáltam meg, sorra véve a két nyelv összes kérdéses alakját.

A görög nyelvben e látszólag hosszú augmentumot mutató igealakok a homérosi nyelv ión rétegében és az attikai nyelvjárásban használatosak, és szinte kizárólag olyan ige-töveknél, amelyek eredetileg „digammával”, vagyis **μ-*vel kezdődtek. A legelterjedtebb álláspont szerint a kettő, a hosszú augmentum és a digamma szorosan összefügg. Ezt azonban már többen cáfolták az olyan rövid augmentumos alakokkal, mint pl. *ἔιδῶν < *εἰδῶμ*; hom. *ἔατρε < *εἰαυῆετ*. Az egyes alakok tüzetes vizsgálata alapján azt a következtetést vontam le, hogy egyikük sem bizonyítja a hosszú **ε-* augmentum korábbi meglétét.

Az attikai *ἔορῶα* praeteritumot ebben az összefüggésben általában **ἦ-ῶα*-formára szokták visszavezetni, amelyben a digamma kiesését az ún. metathesis quantitatis követte. Amint azonban a legújabb vizsgálat (O. Hackstein) bebizonyította, az ige egy ie. **syerh₁-* gyökből származik. Így az augmentált alakokban **ε-σῶα*-formát kell feltennünk. Az íon-attikában az **s > *h* kiesését követő pótlónyújtás eredménye hosszú */ε/* (az új attikai ábécében <ε>), vagyis **εσῶα* > **(h)ḗσῶα* > **(h)ḗσῶα*-jött létre. Ezen a ponton kellett tárgyálnom az ún. metathesis quantitatis (valamint a vele rokon

és az íonban gyakoribb hiátus előtti magánhangzó-rövidülés) kérdését, amely a hagyományos álláspont szerint csak a nyílt */ε/-t (<Π>)* érinti (vagyis *πρ > ερ*; *πρ > ερ*; *πρ > ερ*). Többen rámutattak azonban már arra, hogy a hangváltozás érvényességét a zárt */ε/-re* is ki kell terjesztenünk, ugyanakkor ennek alátámasztására csak néhány elszigetelt példát idéztek. A fejezet legfontosabb eredményének azt tartom, hogy a **(h)ḗσῶα* > *ἔορῶα*-igénél és néhány másik vizsgált alaknál a metathesis e kiterjesztésének újabb bizonyítékait tártam fel. Tudatában vagyok annak, hogy ez még további vizsgálatokat is igényel, ezért nem zárom ki, hogy az említett esetekben a szótagos augmentum mindig rövid *ε-* magánhangzója mint járulékos tényező motiválta a hangváltozást.

A védikus nyelv esetében újabb az az álláspont terjedt el, hogy a hosszú augmentumot minden esetben a rövid augmentum syllabicum tautoszillabikus töleji laringálisok kiesése okozta pótlónyújtása hozta létre (**εHC* > véd. *á.C*), amelyet később, a védikus kor után a nyelv *á*-ként normalizált. Bizonyos esetekben azonban nyilvánvaló a circulus vitiosus ebben az elméletben, hiszen a töleji laringálisra vonatkozólag csak a feltételezett augmentumnyújtás lenne a bizonyíték. A fejezet második részében újra megvizsgáltam a védikus alakokat, és azt állapítottam meg, hogy bár több esetben valóban bizonyos vagy valószínű a töleji laringális egykori megléte, három esetben nem számoltunk ezzel a magyarázattal. Az utóbbiak létrejöttét a Rigvéda nyelvében az első csoport analogikus hatásával és metrikai-prozódiai okokkal magyaráztam. Mivel tehát így a szinkron szempontból hosszú augmentumot mutató görög és védikus igealakok kivétel nélkül különnyelvi folyamatok hatására jöttek létre, ezért egy korábbi **ε-* augmentumváltozatot nem rekonstruálhatunk.

Az augmentum temporale az indo-iráni nyelvekben

Augmentum temporale alatt a szinkron szempontból magánhangzóval kezdődő ige-tövek augmentálását értjük, amely a tő kezdőhangjának valamilyen „időtartambeli” változását, nyújtását vagy fokozását jelenti nyelvenként eltérő módon. Eredetileg ezeknél az ige-töveknél is az **e-* prefixum volt használatos, amely azonban az egyes nyelvekben a laringálisok eltűnése után az így tőkezdővé vált magánhangzóval összeolvadt.

Az óindban az augmentum temporale magyarázata az *i-*, *u-* (és *i-*), bár ezt külön kell kezelnünk) kezdetű töveknél válik kérdésessé, hiszen ezeknél a jól ismert szandhi szabályok (*a + i → e* stb.) ellenére az *a-* augmentum és a kezdő magánhangzó találkozásának eredménye mindig egy – hangzóforrás szempontjából – hosszú, ún. vrdhhi diftongus (pl. praes. *uchait* : praes. *auchait*). A fő vonalaiban

régóta elfogadott és legvalószínűbb magyarázat szerint az intervokális laringálisok indo-iráni korabeli eltűnésével (**a-Hi* > **a-i* - és **a-Hu* > **a-u*-) szomszédossá váló két magánhangzó először **ai*-, ill. **au*- magánhangzó-kapcsolatot alkotott, amelyet mind egy-, mind kétszótagosan lehetett ejteni. Mikor a rövid diftongusok szabályszerűen monofongizálódtak a korai óindban (**ai* > *e*, **au* > *o*), a nyelv „helyreállítva” megtartotta az augmentumot ezekben az alakokban, aminek a következménye hiátust tartalmazó **ai*-, ill. **aii*- kapcsolatok létrejötte volt. Később ezek a magánhangzó-kapcsolatok *ai*-, ill. *aiu*- diftongusokká vonódtak össze, és ilyen módon egybeestek az eredeti hosszú diftongusokkal, amelyek ekkorra fonetikailag már *ai*-já, ill. *aiu*-vá rövidültek (**āi*/ > /*ai*/ and **āu*/ > /*au*/).

Rámutattam arra, hogy a kérdéskörön belül hangtörténeti okok miatt több szempontból külön kell tárgyalni a „*r*- kezdetű” (azaz ie. **Her*- kezdetű) gyököket, ugyanis egyértelmű párhuzamok hiányában nem dönthető el, hogyan fejlődtek a védikus nyelvben hangtörvényszerűen az ie. **VHRC* szkevenciák.

A legfontosabb eredménynek azt tartom, hogy a hangtamlag rendhagyó folyamatban fontos analógiák szerepét is feltártam, amelyek eddig nem kaptak hangsúlyt a magyarázatokban. Ilyen analógiát jelentenek azok az ie. **Hei*-, **Heu*- kezdetű gyökökből származó óind igeővek, amelyek praeteritum imperfectumi, ill. aoristosi paradigmájukban végig alap- vagy nyújtott ablautfokú gyököt tartalmaztak. Ezek ugyanis – ellentétben az *uchati* : *auchat* típusal – hangtörvényszerű módon kezdődnek „hosszú” vřdhi magánhangzóval minden augmentált alakjukban (pl. *oaxati* < **hi,éuseti* : **éheuset*). Míg a **Hei*-, **Heu*- kezdetű gyököknél csak a tematikus imperfectumnak volt jelentős szerepe az augmentum temporale óind típusának kialakításában, a **Her*- kezdetű gyököknél emellett a gyökéoraoristost is számba kell vennünk mint fontos analógiás tényezőt.

Az óiráni nyelvekből csak elenyésző számú és többnyire egyéb szempontok miatt mellőzendő példánk van augmentum temporaléra, ezért a fejezet második részében arra kerestem a választ, hogy milyen augmentálási módot találnánk az óiráni nyelvekben az óind *uchati* : *auchat* típusú igeővek megfelelőinek múlt idejű alakjaiban. Van, aki azt feltételezi, hogy az óperzsában az óindhez hasonló „hosszú diftongusos” augmentálás volt használatban, amit az ie. **h₁skéž/ó*- imperfectumtöbbszörös származó óp. *ārsam* <*a-r-s-m*> praeteritum bizonyítana (vö. ói. *ārccham*). Mivel azonban **Hei*-, **Heu*- kezdetű igeővből nincsen releváns óperzsa adatunk, ezért a feltevést úgy lehetne bizonyítani, ha kimutatnánk, hogy az óperzsában is megfigyelhető az az óindból ismert jelenség, hogy az augmentum temporale és a névszói vřdhi-származékok ugyanazokat a hosszú diftongusokat tartalmazták (pl. véd. *ichāti* : *āichat* ~ *mitrāvāruuā* : *mairāvāruuā*-). Ennek megállapítása egyéb bizonyíték hiányában egyedül az óperzsa <*θ*-*a-i-g-r-č-i-š*> DB II 46 hónapnév értelmezéséitől függ, amely nagy valószínűség szerint *θāigračūš*

hanglakatot takar (bár ehhez is férhet némi kétség), és a **θigra*- 'fokhagyma' főnév két lépcsőben létrejött származékaként látszólag az óind szóképzési módot mutatja (**θigra*- → **θigraka*- → *θāigračū*-). Ugyanakkor alternatív magyarázatként azt vetettem fel, hogy az első képzési lépcsőfok **θaiğraka*- volt, hiszen más példánk is van az óperzsából a vřdhi-fokozás és valamilyen szuffixum együttes alkalmazásárá. Mindebből azt a következtetést vontam le, hogy az óperzsában az avesztaiból ismert „rövid diftongusos” vřdhi-származékokat és ugyanilyen augmentum temporalét kell feltennünk, vagyis az óind augmentum temporale még az indo-irámban is párhuzam nélkül áll, és e nyelv saját fejleményének kell tartanunk, amelyhez hasonló az óperzsában tőle függetlenül sem jött létre.

A disszertáció legfontosabb eredményei

Mindezen eredmények közül a legfontosabbnak a következőket tartom. Kialakulásuk folyamatának feltárásával magyarázatot találtam az ión iteratívumok augmentálatlanságára. Cáfoltam az egykori **ē*- augmentum syllabicum meglétét, az erre utaló görög és védikus igelakokat hangtörvényszerű és analogikus okokkal magyaráztam, s eközben újabb adatokat találtam arra, hogy az ún. metathesis quantitatis zárt *ē*-re is érvényes. Számos új szemponttal ámyaltam az indo-iráni augmentum temporale és a mykénéi augmentum magyarázatát.

A disszertáció témakörében megjelent publikációk

Megjegyzések a mykénéi görög nyelv igeragozási rendszeréhez. In HORVÁTH László et al. (szerk.): *I'ENZSIA. Tanulmányok Bollók Iános emlékére*. Budapest, 2004. Typotex, 675–683.

The Augment in Mycenaean Greek. *Acta Ant. Hung.* 44 (2004), 143–150.

Nomina with Suffix *-tērto-/tērri-* in Homeric and Mycenaean Greek. *Annales Univ. Sci. Bud. Sectio Linguistica* 26 (2003–2005), 103–118.

Problems of the Augment in Vedic. *Acta Ant. Hung.* 45 (2005), 207–223.